

KAFDAĞI

Cilt:5, Sayı:1, Haziran 2020, 13-17

Gönderim Tarihi: 21.05.2020

Kabul Tarihi:15.06.2020

ÇİVİ YAZILI BELGELERDE ANADOLU'DA SALGIN HASTALIK Epidemic Disease in Anatolia in Cuneiform Documents

Salih ÇEÇEN

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi,
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
cecen@ankara.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2291-6426

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Yazılı belgeler, M.Ö. II. binyıldan itibaren salgın hastalıkların insanlar için oldukça ciddi sıkıntılar çıkardığını göstermektedir. Asur Ticaret Kolonileri dönemine ait Kültepe kazılarında ortaya çıkarılmış 3 belge ve II. Murşili'nin kaleme aldığı Veba Duası bunu doğrulamaktadır. Salgın hastalıklar ile ilgili Kültepe kazılarında ortaya çıkarılmış belgeler Anadolu'da şimdiye kadar bilinen en eski metinlerdir. Net bir tarihlendirme vermek oldukça zor olsa da bu belgelerin M.Ö. 20. yüzyıla denk geldiği anlaşılmaktadır. Bu kayıtlardan beş asırdan fazla bir süre sonra, II. Murşili tarafından kaleme alınan metinlerde Anadolu'daki salgın hastalıklar ile ilgili bilgi veren önemli belgelerdir. Veba Duası olarak bilinen bu belgede II. Murşili'nin babası I. Suppiluliuma'nın, Mısır'dan esir getirilenlerden yayıldığına inanılan veba salgına yakalanıp öldüğü, yerine geçen oğlu II. Arnuvanda'nın da 2 yıl sonra yine aynı sebeple öldüğü bilgisi vardır. Metinlerden anlaşıldığı kadarıyla o dönem toplumlarında tanrıların insanları cezalandırmak adına salgınları ortaya çıkardığı görüşü hakimdir. Ayrıca salgından kurtulabilmek adına da tanrılara yalvarma ve onların kurtarıcı ve merhametine sığınma ihtiyaçlarına sahip oldukları görülmektedir. Günümüz toplumlarında halen daha aynı bakış ve düşünsel etkileşim devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Asur, Salgın (Mutamu), Kültepe, II. Murşili

Abstract

Written documents show that from the second millennium BC epidemic diseases cause serious problems for people. 3 documents revealed during the Kültepe excavations of the Assyrian Trade Colonies period and the Plague Prayer written by the Murşili II confirm this. Documents unearthed during the Kültepe excavations related to epidemics are the oldest texts ever known in Anatolia. Although it is difficult to give a clear dating, it is understood that these documents coincided with the twentieth century before Christ. More than five centuries after these records, they are important documents that give information about epidemic diseases in Anatolia in the texts written by Murşili II. In this document, known as the Plague Prayer, the knowledge of Murşili II's father, Suppiluliuma I, was caught and died due to the plague epidemic that was believed to have spread from Egypt, and that Arnuranda II was replaced by the same reason 2 years later. As it is understood from the texts, the view that the gods brought out epidemics in order to punish people is

dominant in the societies of that period. It is also seen that they need to beg the gods and take refuge in their savior and mercy in order to survive the epidemic. In today's societies, the same view and intellectual interaction continues.

Keywords: *Anatolia, Assyria, Epidemic (Mutanu), Kültepe, Murshili II*

Salgın hastalık, çoklu ölüm, veba gibi karşılıklar verilen kelime Sümerce olarak BAD ideogramı ile karşımıza çıkar. Bu geçiş, Akadca mâtu(=ölmek), mitu/mutu(=ölüm) anlamları ile bilinmektedir (CAD M/II, s. 296 a). Daha çok çoğul kullanış ile salgın hastalık anlamında “mutanu” şeklinde belgelerde görülür¹

Sümerce belgelerde salgın hastalıkla ilgili bir bilgi akışı henüz karşımıza çıkmamıştır. Ancak Sümerce ideogram BAD/BAD.MEŞ (ölüm; salgın hastalık) geçişini biz Akadca’da (ya da lehçeleri Asurca-Babilce’de) sık sık kullanılıyor olarak görüyoruz. Yani Sümerlerden sonra Mezopotamya’ya hâkim olan toplumlar, Sümerce’nin etkisi ile onların kullandıkları Sümerce terimleri metinlerinde sık sık kullanmaya başlamışlardır.

Anadolu’da bulunmuş olan en eski salgın hastalık ile ilgili bilgi veren çivi yazılı belgeler Asur Ticaret Kolonileri Dönemi dediğimiz Eski Asurca kaleme alınmış olan döneme aittir. MÖ ±2000-1750’li yıllara denk geldiği düşünülen (Veenhof, 2003, s. 6 vd.)bu çağda, Kültepe kazılarında değişik yıllarda çıkarılmış olan arşivlerden benim tarafımdan okunmuş ve yayınlanmış olan 3 belgede “mutanu” (=salgın hastalık) yer almıştır (Çeçen, 1995, s. 43 vd.).

Salgın hastalıkla ilgili belgelerde kronolojik net bir tarihlendirme vermek zordur. Ancak aynı arşiv dahilinde olan başka belgelerdeki yıl adlarından, salgının Asur krallarından İkunum ve Sargon dönemine denk geldiğini söyleyebiliriz. (=M.Ö. 20. yüzyıl)

Belgelerden ilki Asurlu tüccarlar arasındaki bir mahkeme tutanağıdır. Kültepe’den 1962 yılı kazısına ait ve Kt nk 1339 envanter numaralı belgenin 10-15. Satırlarında “*Purušhattum’daki salgın hastalıktan sonra, benim kalaylarımı 4’er seqel üzerinden , kumaşlarımı ise yarımşar mina üzerinden peşin olarak ödemişlerdir. Ben aptal biri değilim.*” ibareleri yer almaktadır.²

Buradan anlaşılmaktadır ki, Tuz Gölü’nün güneyinde olduğu

¹ Ölüm kelimesinin Akadca karşılığı olan “mātu=ölmek” fiilinden geliştirilmiş ve Anadolu Türkçemizde de kullanılan kelimeler vardır. Örneğin mevt, mevta (=ölü), hayat memat meselesi kullanımındaki memat ve Kurtlar Vadisi dizisindeki karakter ismi Memati de aynı köke bağlı kullanımlardır.

² (10-15) istu mutani sa Purushattim 4 GÍN.TA AN.NA ½ MANA.TA TÚG.HÍA itařlam itaddinu ula a wilum halpum

düşünülen, yerlilerin Puruṣhanda ve Asurluların Puruṣhattum olarak ifade ettikleri şehirde³ bir salgın meydana gelmiş ve tüccarlar bundan çok etkilenmişlerdir. Bunun sonucu olarak, borç senetleri ile satış yapılan mallar, salgının etkisi ile peşin olarak satılmaya başlamıştır. Çünkü borçlananların sağlıkla ilgili garantileri kalmamış ve ilgili şehirdeki ticarete tüccarlar temkinli davranmayı tercih ederek, mallarını peşin olarak satmışlardır.

2. belgede ise iki Asurlu tüccar arasındaki bir mektuplaşma konu edilmektedir (Kt 90/k 174). Mektubu yazan Asurlu tüccar, ticaretle ilgili talimatlarını verdiği adamından bir istekte daha bulunmaktadır: “*Devamlı olarak işitiyorum ki, Asur'da salgın hastalık var(mış). Orada soruştur ve benim evimin/ ailemin sağlık haberini bana gönder.*”⁴

Bu mektuplaşma bize yine tüccarların kaygıları ve sosyal hayattaki gurbette olmanın hissiyatı ile bazı bilgileri tabletlere kayda geçirme ihtiyacının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Asur-Anadolu arasında mekik dokuyan tüccarlar, hem Asur'da hem de Anadolu'da salgın hastalıkla karşı karşıya gelmişler ve aile-akraba-ortaklık ilişkisi olanlarla ilgili kaygılar ve korkular dile getirilmiştir. Bu tüccar da kendinden uzakta olan aile bireylerinin hayatları hakkında endişe duyup haber almak istemektedir.

3. belge 1988 kazı yılı arşivi⁵ sahibi Pilah-İstar adlı tüccarın 6 tüccara yazdığı bir mektupta konu edilen salgındır. Mektubun yazıcısı Pilah-İstar, yazdığı tüccarlara borçlarla ilgili bilgi verirken; “*Babam salgın hastalıktan sonra 10 yıl yaşadı. Niçin babamı tutmadı ve babamı şikâyet etmedi*”⁶ şeklinde serzeniş cümleleri kullanmaktadır.

Anlaşıyor ki, Pilah-İstar'ın babası Aşşur-re'i salgın hastalığa yakalanmış ve 10 yıl bu hastalıkla yaşamış ve 10 yıl sonrada ölmüştür. Firmanın başına en büyük oğul olarak Pilah-İstar geçmiş ve Firmanın hesapları, alacak ve verecekle ilgili bir çok yazışma yapmıştır. Bu belge de onlardan birisi olup babasının sağlığında onunla ticari ilişkileri olanların hesaplaşmadığını ve salgın hastalıktan sonra babasının 10 yıl kadar

³ Akadlı Sargon'a ait Hititçe ve Akadca kaleme alınmış ve “şar tamhari” metinleri olarak ifade edilen ve Sargon'dan neredeyse 800-900 yıl sonra yazılmış olan belgelerde, Puruṣhanda şehrinde, Sargon döneminde Akadlı tüccarların faaliyette olduğu bilinmektedir. Yani bu şehir bulunur ve Akadlı tüccarlara ait belgeler bulunabilirse, Anadolu'nun yazılı tarihi M.Ö. ± 2000 lerden M.Ö. ± 2500 lere doğru daha da eskiye tarihlenebilecektir.

⁴ (20-24) aštuamema mutanu ina Alim kī ammakam šailma šulum beti-ni šebbilam

⁵ Bu arşiv S. Bayram ve R. Kuzuoğlu tarafından KT VII-a'da yayınlanmıştır.

⁶ (11-14) ištu mūtāni 10 sanatim abi iblaṭ mišum abi la iṣbat ula ana abi-ia nuduyae la iddi

yaşadığını hatırlatarak hatırlatarak, niçin babası zamanında, bahsedilen alış-veriş hesaplaşmasının yapılmadığını ve şikayet konusu edilmediğini sorgulamaktadır. Salgının, ailelerin sosyal hayatına etkileri anlamında bu ailenin başından geçenler Ar An 1'deki makalemde detaylı olarak irdelenmiş ve çarpıcı belgeler orada yayınlanmıştır.

Yine Anadolu ile ilgili bir başka salgınla ilgili bilgiler zinciri, bizim yayınladığımız belgelerden neredeyse 400 yıl sonra (M.Ö. ± 15. yüzyıl) kaleme alınmış Hitit kralı II. Murşili'nin Veba Duası olarak bilinen belgesidir (Akurgal, 1995: s. 79).

Bu belgeden Mısır ile mücadele içinde olan II. Murşili'nin babası I. Suppiluliuma'nın, Mısır'dan esir getirilenlerden yayıldığına inanılan Hatti ülkesinde bir salgına yakalanıp öldüğü, yerine geçen oğlu II. Arnuvanda'nın da 2 yıl sonra yine aynı sebeple öldüğü anlaşılmaktadır. Bu salgının 20 yıl Hitit ülkesinde tesirli olduğu belirtilmiştir.

Daha sonra Hitit devletinin başına küçük yaşta olan II. Murşili geçmiş ve babası ile kardeşinin akıbetine yakalanmamak için meşhur adı ile anılan Veba Duasını yazdırmıştır.

“...Ey Hatti'nin fırtına tanrısı, benim efendim ve ey siz , benim efendim olan bütün tanrılar... Doğrudur, insan günah işler. Benim babam da günah işledi. Hatti'nin fırtına Tanrısı, benim benim efendimin sözünü dinlemedi. Ama ben hiç günah işlemedim. Doğrudur, babanın günahı oğluna da geçer, bana da babamın günahı geçti. Şu anda Hatti'nin Fırtına Tanrısına, benim efendime ve efendim olan bütün tanrılara iletirim ki doğrudur. Biz bunu yaptık ve şimdi ben babamın günahını doğruladığıma göre, Ey Hatti'nin Fırtına Tanrısı, ey benim sahibim/ve ey benim sahibim olan bütün tanrılar. Niyetleriniz artık değişsin. Artık benim için de yeniden dostça şeyler düşünün ve artık vebayı Hatti ülkesinden kovun. Ey tanrılar, siz ki benim sahibimsiniz eğer Tuthalya'nın kan kan öcünü almak istiyorsanız, bilin ki Tuthalya'yı öldürenler döktükleri kanın kefareti ödeler ve Hatti ülkesi dökülen bu kan yüzünden yok olacak duruma geldi. Böylece Hatti ülkesi de kefareti ödemiş olmadı mı? Eğer bu kefareti ödemek sırası bana gelmişse, ben de şimdi bütün ailemi bu günahı ve bu kefareten kurtarmak istiyorum. Ve ey siz tanrılar, benim sahibim olan tanrılar. Artık bana karşı yine eskisi gibi iyilikler düşünün. Dileğim huzurunuzda varmaktır. Huzurunuzda dua ettiğim için beni kötü hiçbir şey yapmadığım için dinlemelisiniz. Bir zamanlar yanlış yola sapanlardan, kötü işler yapanlardan hiç kimse kalmadı artık. Hepsi öldü çünkü. Ama babamın günahı bana ulaştığı için Yalnız bunun için. Bakın sizlere, ey tanrılar, ey benim efendilerim. Sizlere, ülkem için, ülkemi vebadan kurtarmak için kefaret kurbanları sunuyorum. Herkes ölünce size kimse kurban getiremez.

Bu acıları çekip çıkarın yüreğimden benim. Ruhumdan bu korkuları alın benim..”

Bu duadan da anlaşılacağı üzere, günümüzdeki gibi salgının sebepleri dini ve ilmi bakış açılarıyla izah edilmeye ve çözüm bulunmaya çalışılmıştır. O dönem çözümünde elbette ki tanrılara yalvarma ve onların kurtarıcı ve merhametine sığınma vardır.

Sonuç

Modern dünyamızda da insanlığın zararlı faaliyetleri ve hırslarının, dünyanın ekolojik dengesini bozduğu ve bunun en büyük salgın etkisi yarattığı ortaya konulmaktadır. Dinsel anlamda da tanrıya olan görevlerin yapılmadığı ve insanlığın sapkınlığa gidişinin salgın ile cezalandırıldığı ve kendilerine çeki-düzen verilmesi istendiği düşüncesi hakim bir düşünce olarak işlenmektedir. Yani dün insan ne düşünüyorsa bugün de aynı bakış ve düşünsel etkileşim devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akurgal, E. (1995). *Anadolu'nun Kültür Tarihi*, Ankara.
- Bayram, S.-Kuzuoğlu, R. (2014). *Kültepe Tabletleri III-a*, Ankara: TTK Yayınları.
- Çeçen, S., (1995). “mütānu in den Kültepe-Texten”, *Archivum Anatolicum* C1-S1, 43-72.
- Gökçek, L. G.-Abacı, O., (2019). *Anadolu'nun Eskiçağ Tarihi*, Ankara.
- Veenhof, K.h. (2003). *The old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanish And Its Chronological Implications*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.